

A meg- igekötő funkcióiról másképpen II.¹

A meg- mint lexikaiaspektus-képző

4.3. Eredményige-képzés. Az eredményigék az időbeli kiterjedés jobb oldalára irányítják a figyelmet, vagyis az utóállapotot megadó végpontot profilálják. A végponthoz vezető eseményfolyamatot, az úgynevezett előkészítő szakaszt nagyrészt nem jelöli külön lexéma, viszont az igekötős ige *alatt* időhatározói szerkezettel való összeférhetősége igazolja a meglétét: *megfáradt* → *az évek alatt megfáradt*; *a tej megaludt* → *a tej egy nap alatt megaludt*. Morfológiai felépítésüket (a 4.3.1., 4.3.2. alcsoportokra vonatkoztatva) az 1. táblázatban követhetjük nyomon. A melléknévi tövű származékok tulajdonképpen metonímiák, amelyekben A CSELEKVÉS CÉLJA A CSELEKVÉS HELYETT kép rejlik. Általánosságban elmondható róluk, hogy igekötő nélkül nemigen használatosak (**a körülmények nyomorítják az embereket*; **hasonlik önmagával*; **a gyerek egyre elevenedik*), noha szerkezetük – kiváltképpen a melléknévi tövűké – ezt lehetővé tenné, gondolok a 4.4.1. pontban taglalt hasonló morfológiai jegyeket hordó teljesítményigékre: *sárgulnak a falevelek* – *megsárgulnak a falevelek*. A szemléleti aspektus szintjén perfektív minősítést kapnának, imperfektív olvasatuk elméletben nincs, a progresszív aspektusba történő átváltást a szokásos szintaktikai művelettel, az igekötő hátravetésével szintén nem engedik meg: **éppen emberelte meg magát, amikor találkoztunk*; **táltosodott meg, amikor meglátta a barátja*. (A progresszív aspektus a folyamatos speciális esete, a referenciaidővel kifejezett időintervallumban éppen végbenő cselekvést fejez ki.) Mivel az igében foglalt esemény időbeli lefolyása nem választható el az igekötőtől, ezekben a csoportokban előképzői szerepet tulajdonítok neki. (A generatív megközelítések érhető módon nagyobb hangsúlyt fektetnek az igekötők elválására, „szintaktikai szerepére”, de éppen az effajta példák szólnak amellet, hogy viselkedésüket árnyaltabban kell megítélnünk; jóllehet vannak esetek, amikor akár határozóként [*éppen ment fel a hegyre*], akár igekötőként is értelmezhetők [*éppen ment fel a hegyre*], bőven léteznek alakok, amelyekben nem beszélhetünk funkcionális kettősségről.)

4.3.1. Előkészítő szakaszt feltételező fizikai állapotváltozások kifejezése.

A csoportot azért hoztam létre, hogy kidomborodjék a fizikai és a lelki folyamatok leképzésének szoros kapcsolata. Tagjainak zöme irreverzibilis fizikai történést jelenít meg, ahol a kulminációs pont elérése utáni állapot a szótót alkotó melléknévvvel, melléknévi igenévvvel vagy igeneves konstrukcióval adható vissza: *megbuggyant* → *buggyant*; *megsüketít* → *süket*; *meggémberedett* → *meg van gémberedve* (lásd 1. táblázat).

¹ Az 1. részt lásd Magyar Nyelvőr 142: 170–86.

1. táblázat. Az állapotváltozást kifejező eredményigék morfológiai szerkezete

Morfológiai szerkezet		Utóállapot
meg-	(önállóan nem használt) igető melléknév + -odik, -edik, -ödik + -ul, -ül + -ít metaforikus jelentés	határozói igeneves szerkezet: <i>meg van ...-va, -ve: meg van sántulva</i> melléknévi tő: <i>sánta</i> múlt idejű melléknévi igenév: <i>megnyomorított</i>

A szótövek, ahogy az előbbi bevezetőben írtam, nem jelennek meg +duratív, –perfektív aspektuális jegyű cselekvésként (**a gyerek betegedik; *másítja az akarátát*), és ebből az is következik, hogy a szemléleti aspektus imperfektív-perfektív oppozícióit nem hozhatjuk létre velük, ahogy progresszív folyamatként sem igen mutatjuk be őket: **válik a tulajdonától; *a bor éppen buggyant meg, amikor ott tartózkodott*. Persze mindez nem kivétel nélküli szabályszerűség, a kommunikációs szándékok létrehozhatnak ellenpéldákat (*éppen szabadulok meg a kötöttségeimtől*), de az igék tárgyatlan vagy tárgyias volta is hatással lehet az aspektuális viselkedésre: míg a tárgyiasak némely képviselőjének igekötő nélküli és igekötős változata cselekvés-teljesítmény párba állítható (*ez a mérég bénítja az idegeket – ez a mérég megbénítja az idegeket; az alkohol részegít – az alkohol megrészegít*), addig a tárgyatlannak inkább eredményigeként viselkednek: **a baleset után bénult a keze – a balesettől megbénult a keze*. (Az előbbieket ezért kerültek a 4.4.1. alcsoportba.)

*megalszik*_{1,2} *megcsonkul*, *megcsonkít*, *megebénul*, *megetegedik*, *megbuggyan*_{2ánv}
*megelevenedik*_{3,4,5} *megelevenül*, *megelevenít*₂, *megfázik*, *megfejel*_{2bjz}
megfülled, *meggémberedik*, *meghagy*_p, *megháromszoroz*, *megkövül*_p
*megkukul*_p, *megmásít*_{1,2ritk} *megnáthásodik*, *megnémít*_{1,2rég,költ} *megnémul*_{1,2}
megnyomorodik, *megold*_{2ánv}, *megrokkann*, *megront*₂, *megsántul*, *megsántít*,
*megsarcol*_{3ritk,iréf} *megsokszoroz*, *megsüketít*, *megsüketül*_{rég,költ} *megújhodik*,
*megvakít*_p, *megvakul*_{1,2} *megzavarodik*_p, *megválnik*_{1,2,3} *megvált*_{2,3,4,5} (kb. 40 ige)

4.3.2. Előszakaszt feltételező pszichés és morális állapotváltozások kifejezése. Először is szoros metaforikus kötődésüket kell kiemelni más társulásokkal, de leginkább a megelőző fizikai változásokkal (1–2. mondatok). Felépítéséről az 1. táblázatban foglaltak mondhatók el: egyik típusukban a *meg-* és a nominális tövű ige alkotja a szót, másik hányaduk valamely konkrét jelentés metaforikus kiterjesztése: *az ág megtört a súly alatt* → *János megtört az események súlya alatt*. Intranszítív változataik alanyai az igében foglaltak experiensei, az okozót megnevező határozó pedig gyakran ablatívusi *-tól, -től* ragot kap. A tárgyiasaknál ez a funkció értelemszerűen az alanyra osztódik (3–5. mondatok).

1. *Az orvosság megkeserítette az ételt.*
2. *A sok gond megkeserítette az életét.*
3. *A fiatalember megrészegült a lehetőségektől.*
4. *A lehetőségek megrészegítették a fiatalembert.*
5. *Megőrjít ez a zaj.*

Itt is igaz, hogy az igekötő és az ige szoros, az esemény időbeli lefolyására is utaló szemantikai egységet alkot, következésképpen az „alapige” igekötő nélkül ritkán fordul elő: **János bőszült az események láttán*; **Teljesen boszorkányozta a lány*. (A *nem könyörül*, *nem békél* tagadó formák állapotokat írnak le.) A mozgásmozzanatot tartalmazó alapigék alkothatnak lativusi ragos szintagmát (*nem engedte szabadon, magához kötötte*), de ilyenkor a szemantikailag kidolgozottabb igekötő nélküli és a sematikusabb igekötős eredményszerkezetek (*nem engedte szabadon, megkötötte*) állíthatók csak egymás mellé. Ez a csoport ugyancsak arra figyelmeztet, hogy a szituáció résztvevői befolyásolhatják az eseményserűség időbeli megjelenítését: míg a fizikai állapotváltozásoknak létezik cselekvéselőzménye (*az uborka savanyodott a napon – az uborka megsavanyodott a napon*), addig a lelkiekre ez nem jellemző: **János savanyodik a gondoktól*; *János megsavanyodott a gondoktól*.

*megad*_{II.1,2'} *megalkuszik*_{2átv,rossz,3'} *megbélyegez*_{2átv'} *megbolondít*_{1,2'}
*megbolondul*_{1,2'} *megbőszül*, *megbuggyan*_{2átv'} *megbékél*, *megbomlik*_{2átv'}
megboszorkányoz, *megdicsőül*, *megdühödik*_{1,2'} *megembereli magát*_{I'}
*megétet*_{1nép'} *megfog*_{4átv'} *megfordul*_{3'} *meghasonlik*, *meghálál*, *megigazul*_{1,2'}
*megjártat*_{3'} *megkap*_{II.1,2,III.3,4'} *megkergül*_{1,2átv'} *megkeseredik*_{2átv'} *megkeserít*_{2átv,3átv'}
megkompolyodik, *megkönnyebbül*_{2,3átv'} *megkönnyül*_{1,2'} *megkötöz*_{3átv'}
*megkukul*_{2'} *megláncol*_{2átv'} *megmételyez*_{2átv'} *megmérgez*_{3átv'} *megmerevedik*_{2átv,3átv'}
*megnyugszik*_{3'} *megőrül*_{1,2'} *megőrjít*, *megpecsétel*_{2átv,3átv'} *megpecsételődik*,
*megpróbál*_{4ritk'} *megrak*_{2átv'} *megrészegedik*_{2átv'} *megrészegül*, *megrohan*_{3,4átv,ritk'}
*megront*_{1,3,6'} *megsavanyodik*_{2átv,biz'} *megszól*, *megszorit*_{4,5átv'} *megszorul*_{5átv'}
meztáltosodik, *meztéboltyodik*, *meztorol*_{1,2'} *meztör*_{4átv,5átv'} *meztörök*_{4,5átv'}
*meztörődik*_{2átv'} *megvakít*_{2átv'} *megvakul*_{3átv'} *megvesz*_{II.1,2átv'} *megvisel*,
*mezaboláz*_{2átv,3átv'} *mezavarodik*_{2átv,3átv'} (kb. 60 ige)

4.3.3. A keletkezés, létrehozás, születés, megszűnés állapotának kifejezése.

Ebben a kategóriában túlsúlyban vannak a 'keletkezés' jelentéskörébe tartozó formák, ezt a Kolozsvári Műhely szellemében magyarázhatjuk az igekötők és az értékdimenziók lehetséges találkozásával, az ÉLET/LÉTEZŐ: KÖZEL – HALÁL / NEM LÉTEZŐ: TÁVOL metaforapárral: *megszületik – elpusztul*. Hozzá kell tennem, hogy nem általánosítható, rendszerszerű funkciómegoszlásról van szó, hiszen bőségesen vannak ellenpéldák: *meghal, megsemmisül, megszűnik – elhal, elhalálozik, eltűnik*. A lexikai aspektust tekintve ellentmondásos társulás: az eredmények jegyét mutatják abban, hogy a végpont eléréséhez előkészítő szakasz vezet ugyan, de a kifejezésére általában nincs szó: *megsemmisít* (**semmisít*), *megvalósít* (**valósít*). Néhányuknak viszont létezik a cselekvések osztályába tartozó „párja”, és ez a teljesítményekkel rokonítja őket. A cselekvést visszaadhatja az alapige (*szűnik a fájdalom ↔ megszűnt a fájdalom*), az igekötős tövel morfológiai rokonságban levő alak (*haldoklik – meghal, fulladozik – megfúl*), de akár önálló lexéma is: *vajódik – megszül*. Morfológiai felépítésük, miképpen a 2. táblázat mutatja, gazdag: abszolút tövük nagyobb hányada a cselekvés pozitív vagy negatív főnévi, esetleg melléknévi eredményét nevezi meg (A CSELEKVÉS CÉLJA/EREDMÉNYE A CSELEK-

VÉS HELYETT metonímia): *malac + ozik, szöveg + ez, film + es + ít, eleven + ít*, mások valamely konkrét értelmű alapige metaforizációi: *megvan, megvet*.

Az intranszitiv szintagmák alanyai, illetve a tranzitívek tárgyai – Smith alapján – létrehozott, keletkező, illetve megsemmisített, megsemmisülő entitások (*János megvalósította a terveit* → eredményállapot: megvalósult tervek; *A könyvek megsemmisültek a tűzben* → eredményállapot: megsemmisült könyvek).

2. táblázat. A keletkezés, létrehozás, születés, megszűnés állapotát kifejező igék morfológiai szerkezete

	Morfológiai szerkezet	Utóállapot
meg-	főnév + -l, -z(ik), -ít főnév + -sít, -sül melléknév + -ít, -ul, -ül metaforikus jelentés	az alany vagy a tárgy létrejöttével, hiányával jellemezhető világ

Ez utóbbi sajátosságuk miatt szintaktikai viselkedésük hasonlít a teljesítmény-rezultatívumokéhoz (4.4.7.). A rokonságuk abban nyilvánul meg, hogy – szemben a legtöbb csoportban megkövetelt egyedített, névelős vonzatokkal – alapigéik névelőtlen, nem vonatkoztatható alanyai, tárgyai is eredményállapotot hozhatnak létre, természetesen megfelelő megkötésekkel, így múlt és jövő időben, SOV szórenddel (6–7. mondatok). Ez a tárgyfajta igekötős igével fókuszpozícióba kerül (8. mondat). Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk tehát, hogy az igekötős igék szerepe itt a referenciával bíró (inkább határozott névelős alanyok, tárgyak) szóban forgó állapotváltozásának a jelölése (9. mondat).

6. *A városban (két) focicsapat alakult.*
7. *Ha kell, embert is ölök.*
8. *Könyveket semmisíttek meg.*
9. *A fiatalok megalapították a focicsapatot.*

Az előbbieken leírtakat még azzal kell kiegészítenem, hogy a „szülés, születés” fogalomkörbe tartozó igék megengedik a prototipikus tárgyuk elhagyását. Ez a lehetőség az általános jelentéstartományukat képviselő igékre érvényes, a specifikus jegyeket hordó metonimikus képzésekre nem:

10. *János felesége megszült.*
11. **A ló megcsikózott / *A koca hármalt malacozott.*

*megad*₆, *megalakít*, *megalakul*, *megalapít*, *megbabázik*, *megborjazik*,
megcsikózik, *megdöglik*_{1,2}, *megejt*_{1,3köl}, *megellik*, *megelevenedik*_{1,2},
*megelevenít*_{1,3}, *megénekel*, *megered*_{5,6}, *megesik*_{1,2}, *megfeneklik*, *megfiadzik*_{1,2áv},
megfilmesít, *megfizet*_{1,2}, *megfogamzik*, *megfogon*, *megfojt*_{1,2,3áv}, *megfordul*₄,
megformál, *megfűl*, *megfullad*, *megfullaszt*, *meggebed*_{1,2}, *meggyilkol*,
meggyökeredzik, *meggyökerезik*_{1,2áv,3áv}, *meggyökerезtet*_{1,2,3}, *meghal*, *meghoz*_{5,6áv},
meghiúsít, *meghiúsul*, *megjelenik*_{1,2,3,4}, *megjelenít*, *megjeleníti magát*,

*megköt*_{1,5áv,II,9°} *meglesz*_{1,2,3,II,1°} *megismerszik*, *megmalacozik*, *megmintáz*,
*megnevez*_{1,2,3^o} *megnyilatkozik*_p, *megnyílik*_{1,2,3,5,7^o} *megnyilvánul*, *megnyit*_{1,2,3,4,6,7,8,9^o}
*megold*_{3,4áv^o} *megoldódik*_{1,2áv,3áv^o} *megorvosol*_{2áv^o} *megöl*_{1,2,3áv,4áv,5áv^o} *megönt*_{1,2^o}
megörökít, *megragad*_{3áv,5áv^o} *megrak*_{3^o} *megsemmisít*_{1,2,3áv,4°} *megsemmisül*_{1,2áv^o}
*megszab*_p, *megszakad*_{1,2} *megszakít*_{1,2} *megszemélyesít*, *megszövegez*, *megszül*_{1,2áv^o}
megszülemlik, *megszületik*_{1,2áv^o} *megszűnik*_{2,3,4,5^o} *megszüntet*, *megtagad*_{1,2,3^o}
*megtakarít*_{1,2^o} *megtart*_{7,8^o} *megterem*_{3^o} *megtermékenyít*_{1,2,3áv^o} *megtermékenyül*_{1,2,3^o}
*megteremt*_{1,2,3^o} *megtestesít*_{1,2áv^o} *megtestesül*, *megtesz*_{4,5,6^o} *megtörténik*_{1,2^o}
megvalósít, *megvalósul*, *megvan*_{1,6,7,8^o} *megvendégel*, *megversel*, *megvesz*_{II,3rég^o}
*megvet*_{2^o} *megvonódik*, *megzenésít* (kb. 90 ige)

4.3.4. Mentális „állapotváltozások” kifejezése. Az idézőjelet azért használtam az alcímben, mert a végpont elérése utáni állapotot itt tágabb és szűkebb értelemben is felfoghatjuk. A fogalom szűkebb határaihoz sorolható formáknál a bekövetkezett állapotváltozások határozói igenévvvel adhatók vissza: *megbizonyosodtam az ártatlanságáról* → *meg vagyok bizonyosodva az ártatlanságáról*; *meghatározta a létszámot* → *a létszám meg van határozva*. A változás indirektebb módja lehet az eseményszerűség meg nem történte, illetve megtörténte is: *megfeledkezett a születésnapjáról*; *megszívlelte a tanácsomat*. Felépítésüket tekintve zömük nominális tövű származék, amelynek alapigéje önállóan nem fordul elő: **hatalmaz*, **kérdőjelez*, **állapít*. Ott, ahol van aktív igei fő, az igekötős és a nélküli jelentése között metaforikus vagy metonimikus viszonyt kell keresnünk: *megszab* 'meghatároz', *megszívlel* 'megfogad'. (A szemléleti aspektushoz való viszonyukról nem ismétlem meg a fenti pontokban leírtakat.)

*megállapodik*_{1,3^o} *megaprehendál*, *megállapít*, *megbíz*_{1,2^o} *megbizonyosodik*,
*megegyezik*_p, *megfelelkezik*_{1,2^o} *megfelejtkezik*, *megfogad*_{2^o} *meggondol*,
*meggyőz*_p, *meggyőződik*_{1,2^o} *meghatalmaz*_{1,2^o} *meghatároz*, *meghazudtol*,
*megidéz*_{1,2^o} *megítél*_p, *megjegyez*_{2áv^o} *megjelöl*_{2áv^o} *megkérdőjelez*_{1,2áv^o} *meglát*_{6áv^o}
*megkülönböztet*_{1,2,3^o} *megnevez*_{2,3^o} *megnyer*_{3,4áv^o} *megokol*, *megóvatol*,
*megszab*_{2,3^o} *megszívlel*_{1,2^o} *megtérít*_{2,3^o} *megtagad*_{1,2,3^o} *megtisztel*_{1,2nép,rég,3biz^o}
*megvált*_{3,4,5^o} (kb. 30 ige)

4.3.5. Előkészítő szakaszt feltételező kezdés kifejezése. A (nagyrészt) hirtelen bekövetkezést visszaadó kezdő igéktől (*megmoccan*, *megbillen*, *megbolydul*) egyfelől a feltételezett előkészítő szakaszuk különbözteti meg őket, jelentésükben ugyanis a keletkező állapothoz vezető folyamat végpontja és annak kezdete ötvöződik: *Pár hét alatt megkedvelte a várost, és azóta is kedveli*. Megjegyzem, a szakirodalom nem alkalmazza a hirtelen bekövetkező és a megelőző folyamatot feltételező kezdés közötti különbségtételt, ami megokolható (lásd Szili 2018: 4.1.1.), hiszen – érzelmi történésekről lévén szó – az adott helyzettől függően tartozhatnak ebbe vagy abba a csoportba egyaránt: *órákon keresztül nézte a próbalkozásait, végül megsajnálta; ahogy ránézett, rögtön megsajnálta; meglátni és megszeretni*. Másik tulajdonságuk, hogy néhány kivételtől eltekintve (*megneszel* – *tud*) morfológiailag is tetten érhető rokonságuk a bekövetkezett állapotot leíró

igékkel: az esemény bal oldalát, a kezdetet igekötős ige, az állapotot annak igei töve jelöli: *megneheztel* – *neheztel*; *megsajnál* – *sajnál*. Az 'előkészítő szakaszt feltételező kezdet' tartalom megtalálható a 4.4.6. alcsoport néhány igéjében is: *megtámad*, *megrohan*, *megrohamoz*.

*megcsömörlik*_{1,2}, *megéhezik*, *megehül*, *megérez*_{1,2átv,3'}, *megérik*, *megért*_{1,2,3,4'},
megértet, *meggyűlöl*, *megharagít*, *meghódol*, *megharagszik*, *megismer*_{1,2,3'},
megkedvel, *megkedveltet*, *megsajnál*, *megsokall*, *megszán*, *megszeret*_{1,2,3'},
megszerettet, *megszomjaz*_{2átv}, *megszomjazik*, *megtetszik*, *megtud*_{1,2'}, *megun*,
megundorodik, *megutál* (26 ige)

4.3.6. Eredményszerkezetek vs meg-es eredményigék. Az előző csoportokban elvéve ugyan, de rá tudtam mutatni olyan esetekre, amikor a meg- igekötős ige sematikus, tárgyias szintagmája szembeállítható volt a szituációt részletező, főként helykiterjesztésűekkel. A jelen tömörülésben található nagyobb részének töve önálló szótári egység ugyan, de jelentésük „gyengesége” miatt jóval kidolgozottabb argumentumstruktúrákra van szükségük. (Az előbbieket miatt nevezzük őket gyenge igéknek.) Nem vagy ritkán engedik meg például, hogy elemi, alanyt és állítmányt tartalmazó mondatba épüljenek (*dől a fa*; *vonat érkezik*), és nemigen válaszolnak a *Mit csinál?* kérdésre sem: *Mit csinál János?* → ?*János márt/rak/ejt*. Ha történetesen mozgást vagy helyváltoztatást fejeznek ki, a helyjellegű határozóikkal tipikus, mozgó résztvevőre (trajektorra) és végcélra, határolóra bontható eredményszintagmát hoznak létre (12.a–15.a mondatok), amelyeket felválthatunk (szemantikai veszteséggel) a mozgáselemet törölő meg- igekötős szintagmákra (12.b–15.b mondatok). Az igekötő nélküli és igekötős konstrukciók közötti szintaktikai mozgásokat az alábbiakban foglaltam össze. (Az igekötőkkel összefüggő transzformációs csoportokról: Zsilka 1966: 88–98.)

$$N_{1lat} V + N_{2acc} \rightarrow \text{meg-V} + N_{2acc} + (N_{1iness./instr}).$$

Megjegyzem, a szótárban még meglévő, elavulóban levő jelentések értékes adalékokkal szolgálnak az iménti változások illusztrálásához: *a vadász kelepcébe ejtette a vadat* – *a vadász megejtette a vadat*; *a verembe földet hánytak* – *meghányták a vermet földdel*; *a patakba buktatta a kulacsot* – *megbuktatta a kulacsot (a patakban)*. Az ÉrtSz. ismeri a *megmerték a csatornát kifejezést*, 'víztől megtisztít' értelemben (IV. kötet, 1113).

- 12.a *János a szószba mártotta a kenyerét*
- 12.b *János megmártotta a kenyerét (a szószban).*
- 13.a *A gazda a szekérre rakja a szénát.*
- 13.b *A gazda megrakja a szekeret (szénával).*
- 14.a *Az őz a bokrok közé bújt üldözői elől.*
- 14.b *Az őz megbújt (a bokrokban).*
- 15.a *A fűrész a fába szorult.*
- 15.b *A fűrész megszorult a fában.*

*megad*_{1,2,3,4,5}, *megbecsül*₃, *megbökö*_{1,2}, *megbújik*, *megbukik*₇, *megbuktat*_{3át7},
*megcsíp*₃, *megdob*_p, *megdöf*_{1,2}, *megdönt*_p, *megdőöl*_{1,2,3}, *megejt*_{2rég,váp}, *megemel*_{1,2,3,4},
*megeleszt*_p, *megérkezik*_{1,2}, *megfarol*_{1,2}, *megfogad*_p, *megfordít*_{1,2,3áv,4áv},
*megfordul*_{1,2}, *megfúj*_{1,2,3,4}, *megfür*_p, *meggörnyed*, *meghág*₂, *meghajlik*_{1,2,3},
meghajlít, *meghajol*_{1,2}, *meghajt*_{1,2}, *meghány*_p, *meghint*_{1,2}, *meghív*_{1,2,3,4},
*meghord*_{1,2}, *meghoz*_{1,2,3áv}, *meghúz*_{5,6,7,0}, *meginvítal*, *megken*_{1,2,3áv}, *megkér*₂,
*megköt*_{11.1.áv}, *megközelít*_{1,2áv,3áv,4,5}, *megláncol*_p, *meglátogat*_{1,2,3}, *meglóg*,
*megmárt*_{1,2,3}, *megmászik*, *megmer*_{1,2,3}, *megmerít*_{1,2}, *megmerül*, *megpakol*_{1,2},
*megrág*₂, *megragad*_{1,4áv,5áv}, *megrakodik*, *megrak*_{1,2áv,ritk3}, *megreked*_{1,2},
*megrögzit*_{1,2áv}, *megsüllyed*_{1,2}, *megszed*_{1,2}, *megszorul*_{1,2,3,4nép}, *megszökik*_{1,2,3,4},
*megszoktat*_{1,2}, *megszór*, *megtámaszkodik*, *megtámaszt*_{1,2}, *megtapad*,
*megtelepül*_{1,2}, *megtér*_p, *megterít*_{1,2}, *megtold*_{1,2áv,2áv,4,áv}, *megtölt*_{1,6,7,8,9}, *megvet*_p,
*megugrik*₀, *megülepedik*_{1,2}, *megvet*_{3,5}, *megvon*₁ (kb. 80 ige)

4.4. Teljesítményigék. Szóalkotási művelet vagy aspektuális alakváltozat létrehozása? A +duratív, +telikus jegyű teljesítmények olyan eseményszerűségeket jelölnek, amelyek egy cselekvésfolyamatot és egy, a cél elérését jelentő kulminációs pontot foglalnak magukba, és ezekből az utóbbira irányítják a figyelmet. Rendszeremben abban térnek el az eredményektől, hogy a megelőző cselekvésre is van a szótárban önálló lexéma, a teljesítményige igekötő nélküli cselekvésváltozata. (Ez az oppozíció megfelel a szemléleti aspektus imperfektív-perfektív szembenállításának.) A szóban forgó két ige (igekötő nélküli és igekötős) morfológiai jellemzői alapján a cikkem első részében említett 3., csak aspektuális különbséget mutató típusba tartozik, ám a szótárba történő beszerkesztésük több kérdést is felvet (Szabadi 1966; Jászay 2008). Ezek közül a legfontosabb: különálló szemantikai egységként szerepeltessük-e őket, avagy párban. A problémával a szláv aspektológia is szembesült (az ottani, szóképzés, szóalaképzés körüli vita összefoglalása: Jászay 2008: 211–7). A magyar szótárírási gyakorlat az előbbi megoldást követi, a teljesítményértékű igekötős igéket nem a szláv mintát követve, az alapigéhez rendelve mutatja be (*ír – megír; olvas – elolvas*), hanem elkülönítve. Ennek oka több összetevőben, a poliszemantikus, szóalkotásban is részt vevő igekötők viselkedésében, a belső időviszonyok szintaktikai eszközökkel történő módosításának a lehetőségeiben keresendő. Olvasatomban prototipikus cselekvés-teljesítmény szituációkról akkor beszélhetünk, ha az igekötő nem az irányjelentésében vesz részt a szóalkotásban, a kétféle ige pedig ugyanannak az eseményszerűségnek a folyamatát, illetve a célhoz érését fejezi ki, vagyis körülményeik, főbb szereplőik (alanyaik és tárgyaik) megegyeznek: *festi a szobát – kifesti a szobát; festi a képet – megfesti a képet; festi a padot – befesti a padot*. A szintagmaszintű megfelelést ezért kell hangsúlyozni, mert eltérhet a lexémaszintű egymáshoz rendeléstől. Példával illusztrálva: a *fest* több tárggyal lehet teljesítményigék alaptagja úgy (*kifest, megfest, befest* stb.), hogy mindegyikben megőrzi lényegi szemantikai összetevőit, vagyis köthetjük őket a *fest* alapigéhez (lásd fentebb). Ugyanez bajosan történhet meg az *Anna kifesti a szemét* mondat állítmányával, amely megköveteli, hogy igekötő nélküli tövének tárgyát specifikáljuk: **Anna fest*. De: *Anna festi a szemét*. Feltételezésem szerint az elemi cselekvésszintagmára való visszavezet-

hetőség alkalmas tesztnek tűnik az eredményigék (szóképzések) kiszűrésére is: *Az orvos bemosakodott* ← **Az orvos mosakodott*; *Anna kimelegedett a futástól* ← **Anna melegedett a futástól*.

Visszatérve a továbbiakban taglalt teljesítményige-csoportra: igéinek közös jegye, hogy klasszikus cselekvés-teljesítmény párt képezhetnek alapigéjükkel, az irányjelentését vesztett *meg-* a legabsztraktabb jelentésű vonzatára redukálódott, ami magas fokú sematizáltságot eredményez a tükrözött szituációkban. Mégsem jelenteném ki kategorikusan, hogy teljesen aszemantikus elemként viselkedik. Mint majd látni fogjuk az elemzésekben, az igei tövek, valamint a tárgy vagy alany szemantikai korrelációja, a pragmatikai implikációk változatos jelentésárnyalatokat társíthatnak ehhez a lényegében aspektuális funkcióhoz.

4.4.1. Teljesítményinchoatívumok. A leginkább sémába foglalható teljesítmény-csoport. A zömében kauzatív/faktitív igék az alanyoknak vagy a tárgyaknak a melléknévi töben megadott állapotba kerülését jelzik. Már csak azért is ezt teszik, mert AZ ÁLLAPOT A CSELEKVÉS HELYETT metonímián alapuló szóképzés eredményei. Morfológiai felépítésüket a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat. A melléknévi tövű teljesítményinchoatívumok morfológiai szerkezete

Morfológiai szerkezet		Utóállapot
<i>meg-</i>	melléknévi tö + <i>-odik, -edik, -ödik</i> + <i>-ul, -ül</i> + <i>-ít</i>	a melléknévi töben megjelenő állapot: <i>sárga, ritka</i>

Igekötő nélkül célra irányuló (telikus) cselekvéseket írnak le (16. mondat). A *meg-* funkciójának kiváltására elméletben lenne lehetőség, mégpedig a *-vá, -vé* translativusi-factivusi raggal (17–18. mondatok), de ez leginkább a deklinációs rendszerünk nyújtotta elméleti lehetőség, nem a nyelvhasználat általános gyakorlata (19–20. mondatok).

16. *Sárgulnak a falevelek.*
17. *Egy hónap alatt megsárgulnak a falevelek.*
18. *Egy hónap alatt sárgává válnak a falevelek.*
19. *A kertészek megritkították a faágakat.*
20. *?A kertészek ritkává tették a faágakat.*

A magyar nyelvre jellemző termékeny igeképzési módról lévén szó, szinte minden melléknév *meg-*es előfordulását őrzi a szótár, bár történetileg a visszaszorulása figyelhető meg. Ennek az az oka, hogy az irányjelölő igekötők a metaforizációs folyamatoknak köszönhetően fokozatosan elhódítottak szerepeket tőle. A *melegít* alapigén keresztül követve a valószínűsíthető fejlődési irányt: a szótár a szó *meg-, be-, fel-, át-, össze-* igekötős variációit ismeri (ÉrtSz. IV. 1230), amelyek közül a *meg-*es forma a nem metaforikus ráhatott tárgyak változásainak a kifejezője (*megmelegíti a kezét, lábát*), a *be-* a konténerszerűeké (A SZOBA KONTÉNER JELLEGŰ BENT HELY, A MELEG TÁRGY, AMELY BEKERÜL A KONTÉNERBE: *a kályha bemelegíti a szobát*. A

fel- kapcsolódását A HIDEG LENT VAN, A MELEG FENT VAN metafora megléte tette lehetővé (*a takaró felmelegíti a testét*), az *átmelegít* létrejöttét AZ EMBERI TEST KONTÉNER, A MELEG TÁRGY, AMELY KERESZTÜLMEGY RAJTA kép, ahogy a *kimelegít* formáét AZ EMBERI TEST KONTÉNER, A MELEG TÁRGY, AMELY KIMEGY BELŐLE metafora.

*megbarnít*_{1,2}, *megbarnul*_{1,2}, *megbátorodik*, *megbénít*_{1,2}, *megbutít*, *megbutul*,
*megcsendesedik*_{1,2,3}, *megcsúnyul*, *megdrágít*, *megdrágul*, *megédesít*_{1,2átv}
megélenkít, *megélenkül*_{1,2}, *megélesít*, *megenyhül*_{1,2,3átv}
*megerősít*_{1,2,3,4,5,6átv,7átv,8átv,9átv,10átv}, *megerősödik*_{1,2,3,14,5átv,6átv}, *megfakul*_{1,2átv},
megfahéredik, *megfeketedik*, *megfiatalít*_{1,2}, *megfiatalodik*_{1,2}, *meggazdagodik*,
meggörbit, *meggörbül*, *meggyengít*, *meggyengül*_{1,2}, *meggyérül*, *meggyorsít*,
meggyorsul, *meghamisít*_{1,2}, *meghidegedik*_{1,2átv}, *meghosszabbít*_{1,2},
meghosszabbodik, *meghülyül*_{1,2}, *meghűvösödik*_{1,2átv}, *megifjít*_{1,2}, *megifjodik*,
*megizmosodik*_{1,2átv}, *megjavít*_{1,2,3}, *megjavul*_{1,2}, *megjobbul*, *megkékül*,
*megkeményedik*_{1,2átv,3átv}, *megkeményít*_{1,2átv}, *megkeseredik*_p, *megkeserít*_{1,2átv,3átv}
megkevesbedik, *megkomolyodik*, *megkopaszodik*_{1,2}, *megkopaszt*_{1,2,3átv}
megkönnyebbedik, *megkönnyebbít*, *megkönnyebbül*_p, *megkönnyít*_{1,2,3átv}
*megkurtít*_{1,2átv}, *meglágyít*_{1,2átv,3átv}, *meglágyul*_{1,2átv,3átv,4}, *meglassít*_{1,2átv},
meglassúbbodik, *meerglassúdik*, *meerglassul*, *meglazít*_{1,2átv}, *meglazul*_{1,2átv}
*megmelegedik*_{1,2,3átv}, *megmelegít*, *megmerevedik*_{1,2átv,3átv}, *megmerevit*_{1,2,3átv}
megmérgecsít, *megnagyít*_{1,2,3}, *megnagyobbít*, *megnagyobbodik*,
megnedvesedik, *megnedvesít*, *megnehezedik*_{1,2}, *megnehezít*_{1,2}, *megnehezül*,
*megokosít*_{1,2}, *megokosodik*_{1,2}, *megolcsóbbodik*, *megöregedik*, *megöregít*,
megőszít, *megőszül*, *megpirosodik*, *megpirul*_{1,2,3}, *megporhanyít*,
*megpuhít*_{1,2átv,3átv}, *megpuhul*_{1,2átv}, *megrészegecsít*_p, *megrészegecsít*_{1,2átv,irod}
*megmerevedik*_p, *megritkít*_{1,2,3,4,5}, *megritkul*_{1,2,3,4}, *megrövidít*_{1,2átv},
*megrövidül*_{1,2átv}, *megsárgul*_{1,2}, *megsavanyodik*_p, *megsoványodik*,
megsötétedik, *megsűrűsödik*_{1,2,3}, *megszabadít*_{1,2,3,4}, *megszabadul*_{2,4},
*megszabadul*_{1,3}, *megszaporít*_{1,2}, *megszárad*, *megszárit*, *megszelídít*_{1,2átv},
*megszelídül*_{1,2átv,3átv}, *megszeplosít*_p, *megszépít*_{1,2átv}, *megszépül*_{1,2átv},
megszigorít, *megszilárdít*_{1,2,3átv}, *megszilárdul*_{1,2}, *megszínesedik*_{1,2},
megszomorít, *megszűkít*_{1,2átv}, *megszűkül*_{1,2,3}, *megszürkül*, *metágít*,
metágul, *metisztálgodik*, *metisztít*_{1,2átv,3átv,4átv}, *metisztogat*,
*metisztul*_{1,2,3,4,5átv,6,7}, *megújít*_{1,2,3,4}, *megújul*_{1,2,3,4,5}, *megüresedik*_{1,2,3átv},
*megürül*_{1,2,3}, *megvadít*, *megvadul*_{1,2}, *megvastagodik*, *megvékonyodik*,
megvénhedik, *megvénül*, *megvetemedik*, *megvilágosít*_{1,2átv},
*megvilágosodik*_{1,2átv}, *megvörösödik*, *megzápul*_{1,2,3,4,5}, *mezöldül*_{1,2} (kb. 130 ige)

4.4.2. Teljesítményinchoatívmok, Az ide került igéket szintén egységes morfológiai felépítés jellemzi (lásd 4. táblázat). Abban is egyeznek az előző csoporttal, hogy AZ ÁLLAPOT A CSELEKVÉS HELYETT metonimikus jelentésképzés produktumai. (Alaki jegyeik alapján ide tehettem volna néhány, szerkezeti motíváltságát már nem őrző formát az előbbi tömörülésből: *megpirosodik*, *megüresedik*.) Mondhatnánk, hogy a 'nem élőlény' szemantikai kategóriába tartozó grammatikai alanyaik elszenvedők, az okozót pedig a *-tól*, *-tól* ablativusi bő-

vítmény adhatja (21–22. mondat), de legtöbbjük klasszikus mediális ige, vagyis az okozó szerepét a 'magától' tartalommal azonosítható természeti erő játssza (23. mondat). Szerintem nem zárhatjuk ki igekötő nélküli állapotértékű használatukat sem (24. mondat).

21. *A sok esőtől megkukacosodik a cseresznye.*
22. *Az időtől csak megnemesedik a bor.*
23. *Dobd ki azt a húst, mert már megpenészesedett.*
24. *Ott bűdösödik a sajt a hűtőben.*

4. táblázat. Az -s denominális nomenképzős relatív tövű teljesítményinchoatívumok

	Morfológiai szerkezet	Utóállapot
<i>meg-</i>	főnévi tő + -sodik, -sedik, -sődik + -sul, -sül + (-sít)	a relatív melléknévi tövel kifejezett állapot: <i>kukacos</i>

*megacélosodik*_{1,2}, *megavasodik*, *megbokrosodik*₂, *megbőrösödik*, *megbűdösödik*, *megcsomósodik*, *megcsontosodik*, *megdohosodik*, *megecetessedik*, *megférflasodik*, *megférgesedik*, *meghártyásodik*, *meghólyagosodik*, *meghomályosodik*, *meghonosít*_{1,2}, *meghonosodik*_{1,2,3}, *megkárosít*, *megkárosodik*, *megkárosul*, *megkásásodik*, *megkérgesedik*_{1,2,3,4án}, *megkoszosodik*, *megkozmasodik*_{1,2án}, *megkukacosodik*_{1,2}, *megmagyarosodik*_{1,2}, *megmagyarosít*_{1,2}, *megmolyosodik*, *megnemesedik*_{1,2}, *megnemesít*_{1,2ánv,3án}, *megnépesít*, *megnépesül*, *megnyálkásodik*, *megnyúlósodik*, *megodvasodik*, *megöblösödik*, *megpenészedik*_{1,2án}, *megpenészesedik*, *megporosodik*_{1,2}, *megpudvásodik*_{1,2}, *megpúposodik*, *megráncosodik*, *megrozsdásodik*_{1,2,3án}, *megrühesedik*, *megszenesedik*, *megszuvasodik*_{1,2}, *megettvesedik*, *megettollasodik*_{1,2án}, *megtúrosodik*, *megtúrósodik*, *megtüzesít*, *megtüzesedik*_{1,2án}, *megüvegesedik*_{1,2,3}, *megvagyonosodik*, *megvállasodik*, *megvirágosodik* (kb. 60 ige)

4.4.3. Teljesítményinchoatívumok. Az ide helyezett igék távolodást jelentenek a tulajdonsághoz köthető állapotváltozásoktól, amit az is jelez, hogy abszolút tövük nem melléknév. Hozzájuk kapcsolja őket viszont az, hogy alapigéik valamilyen tulajdonság, állapot létrehozására, megváltoztatására irányulnak, illetve hogy az alanyon vagy tárgyon bekövetkezett változást határozói igenévvél (*meg van égve*, *meg van töppedve*), valamint múlt idejű melléknévi igenévvél (*égett*, *töppedt*) adhatjuk vissza. Erre a csoportra vonatkozóan egyetértek (a 4.4.1.-re vonatkozóan viszont nem) É. Kiss Katalin azon véleményével, hogy „az igekötő jelenléte nem szükségszerű: az ilyen mondatokban az igekötőt rezultatív névszó is helyettesíthetné” (É. Kiss 2004: 22). Hangsúlyozva persze, hogy a kétféle szerkezet azonos aspektusú (mindkettő teljesítmény), de nem egyező jelentésű. Az igekötő nélküli eredmény- fok-, mérték- vagy célhatározók, áltárgyas szintagmák (25–28. mondatok) kidolgozottabb szituációkat nyújtanak, szemben a sematikusabb *meg*-es variációkkal. A 29–31. mondatok a tárgy és eszközhatározó közeli szerepét illusztrálják, illetve azt, hogyan cserélhetők fel (szemantikai veszteség

nélkül) *meg*-es igét tartalmazó szintagmára (erről a transzformációról: Zsilka 1966: 88–98). A *meg*- és a többi igekötős származék közötti választásról a már ismertek mondhatók el: az előbbit akkor használjuk, ha nincs iránymozzanat a leírt eseményszerűségben (*megfűstölték a húst – kifűstölték a méheket a kaptárból*), illetve ha az alanyok, tárgyak nem estek át metaforizáció: *megszikkadt a kenyér*; de: *kiszikkadt a kenyér* (A KENYÉR KONTÉNER, A NEDVESSÉG TÁRGY, AMELY KIKERÜL A KONTÉNERTÁRGYBÓL).

A mennyiségi növekedést, csökkenést tartalmazó alakoknál – A TÖBB FENT VAN ÉS A KEVESEBB LENT VAN metaforáknak köszönhetően – a *meg*- szerepét átvehetik a *fel*- vagy *le*- igekötők: *megduzzadt/felduzzadt az arca*. A kiemelt *megfárad*, *megsápad* az *el*-hez képest a tulajdonság alacsonyabb fokú megvalósulására utalnak.

- 25.a *A zöldség csonttá fagyott.*
 25.b *A zöldség megfagyott.*
 26.a *A nap szép sárgára érlelte a barackot.*
 25.b *A nap megérlelte a barackot.*
 27.a *Simára/gömbölyűre ráspolyozta a körmét.*
 27.b *Megráspolyozta a körmét.*
 28.a *Anna öt kilót / sokat hizott.*
 28.b *Anna meghízott.*
 29. *Az egyik süteménybe mákot töltött.*
 30. *Az egyik süteményt mákkal töltötte.*
 31. *Az egyik süteményt megtöltötte mákkal.*

megabál, *megacéloz*_{1,2}, *megáld*_{1,2,3}, *megátkoz*, *megalvad*, *megapad*_{1,2,3},
megárad, *megáporodik*_{1,2}, *megaszal*_{1,2}, *megázik*_{1,2}, *megáztat*_{1,2}, *megbérmál*_{1,2},
megbűvöl, *megcsappan*_{1,2,3}, *megdagad*_{1,2,3}, *megdagaszt*₂, *megdolgoz*₁,
megdupláz, *megduplázódik*, *megduzzad*_{1,2,3,4,5}, *megduzzaszt*, *megedz*_{1,2},
*megedződik*_{1,2árv,3}, *megég*_{1,2,3,4,5}, *megéget*_{1,2,3,4,5árv}, *megéled*_{1,2árv}, *megegerszkedik*,
*megérik*_{1,2,3}, *megerjed*, *megérlel*_{1,2árv}, *megérlelődik*_{1,2árv,3árv}, *megesket*_{1,2},
*megesküszik*_{1,2,3}, *megfárad*, *megfákez*_{1,2árv}, *megfen*, *megfogy*_{1,2,3},
*megfogyatkozik*_{1,2,3}, *megfűstöl*_{1,2}, *megigéz*_{1,2árv}, *megizesít*, *megizzad*,
megizzaszt, *megfagy*_{1,2,3,4,5árv}, *megfertőz*₁, *megfeszít*_{1,2árv,3}, *megfeszül*_{1,2},
*megfő*_{1,2árv}, *meggyógyít*_{1,2árv}, *meggyógyul*_{1,2}, *meggyűlik*_{1,2,3,4}, *megházasodik*,
megházasít, *meghegyez*, *meghervad*_{1,2árv,3árv}, *meghízik*_{1,2}, *meghízal*_{1,2},
*meghül*_{1,2,3,4árv}, *meghűt*_{1,2árv}, *megkel*_{1,2}, *megkeresztel*_{1,2árv,3árv,4},
megkeresztelkedik, *megkettőz*_{1,2árv}, *megkettőződik*_{1,2}, *megkettőztet*_{1,2árv},
megkétszerez, *megkétszereződik*, *megkopik*_{1,2,3}, *meglappad*_{1,2árv},
*megmunkál*_{1,2}, *megnö*_{1,2,3,4árv,5}, *megnövekedik*, *megnövel*, *megnöveszt*_{1,2},
megnősít, *megnősül*, *megnyúlik*_{1,2}, *megnyomorít*, *egnyújt*_{1,2árv}, *megnyugtat*_{1,2},
*megolvad*₁, *megolvaszt*₁, *megperzsel*_{1,2árv}, *megperzselődik*_{1,2árv}, *megpróbál*_{1,3},
*megpróbálkozik*_{1,2}, *megposhad*_{1,2}, *megpörköl*_{1,2,3,4}, *megpörkölődik*_{1,2},
megpuffad, *megráspolyoz*, *megreformál*, *megrongál*_{1,2árv}, *megrongálódik*_{1,2árv},
*megront*_{4,5}, *megrothad*, *megsápad*, *megsebez*₁, *megsinyli*, *megsokasít*,
megsokasodik, *megsokszorozódik*, *megsül*_{1,2}, *megsűt*_{2,3}, *megszaporáz*,

*megszaporodik*_{1,2'}, *megszédít*_p, *megszédül*_p, *megszentel*_{1,2,3,4án'}, *megszikkad*,
*megtelik*_{1,2,3'}, *megtöpped*_{1,2'}, *megtölt*_{2,3,4'}, *megváltozik*, *megváltoztat*,
*megvedlik*_{1,2án'}, *megvirrad* (kb. 110) ige)

4.4.4. Teljesítményinchoatívumok₄: valamivel való ellátottság (valamitől való megfosztottság) állapotába kerülés kifejezése. A csoportban a *meg-* főnévi tövű, *-z* vagy *-l* képzős igékhez társul, amely szóalkotási módot A CSELEKVÉS HELYETT AZ ESZKÖZE VAGY A TÁRGYA metonímiához kötöm.

5. táblázat. A valamivel való ellátottság, valamitől való megfosztottság állapotába kerülést kifejező teljesítményigék morfológiai szerkezete

	Morfológiai szerkezet	Utóállapot
<i>meg-</i>	főnévi tő + <i>-z</i> , <i>-oz</i> , <i>-az</i> , <i>-ez</i> <i>-z</i> , <i>-l</i> , <i>-ol</i> , + <i>-al</i> , <i>-el</i>	<i>meg van ...-va</i> , <i>-ve</i> : <i>meg van szóva</i> a főnévi töből <i>-s</i> képzővel képzett melléknév: <i>sós</i> melléknévi igenév: <i>megcímzett</i>

A valamire, valamibe történő kerülés inherens része a képzők jelentésének, így egyetértek Fazakas magyarázatával, aki a nála birtokviszonyt kialakítónak nevezett funkciót ekképp írja le: „egy tárgyat, dolgot egy A valamivel ellát, valami rákerül a M-ra, ami annak részévé válik: *megabroncsoz*, *meghevederez*, *megpántoz*” (2015: 208). (Az A az ágens rövidítése, az M a mobilentitásé.) A csoportom tagjai és az ő nagyrészt régi forrásokból gyűjtött példái között kicsi az átfedés, az viszont megállapítható, hogy ez a jelentés gyakoribb volt a régiségben a mainál: *meggomboz*, *megtornácoz*, *megszindelyez*, *megpadol* stb. (i. m. 208). Az igei tő önálló (*sóz*) vagy igekötős, teljesítményértékű (*megsóz*) használata meglátásom szerint nyelven kívüli, pragmatikai tényezők függvénye. Meghatározhatja a szóban forgó cselekvés időbeli lefolyása: a 32. és a 33. mondatok hosszan tartó, illetve ismétlődő cselekvésekről tudósítanak, a hús megpaprikázása viszont rövid időt vesz igénybe, így inkább a végpontjára irányítjuk a figyelmet (34. mondat). Többes számú, úgynevezett kulminációs tárgyak vonatkozásában persze élhetünk más lehetőséggel is, miképpen a 35–36. mondatokban történik.

32. *A kovács patkolja a lovat.*
33. *Hétvégén áraznak a boltban.*
34. *?Anna paprikázza a húst.*
35. *János paprikázza a húsokat.*
36. *Anna sózza a húsokat.*

A csoport az igei tő jelentéséből következően jól példázza a részletező, szemantikusabb igekötő nélküli és a sematikus *meg-*es konstrukciók különbözőségét (37.b–38.b). Az előbbieket különféle helyhatározókkal (37.a–38.a), dativusi raggal (39.a) jelölhetik, hogy a tövükbe foglalt mozgó entitások (trajektorok) elérik a szóban forgó határolóikat. A 40.a–41.a mondatokban nyomon követhetjük a trajektorként viselkedő tárgyi, eszközhatározói argumentumok és az igekötős ige összefüggéseit.

- 37.a *A rabok kezére bilincset tettek.*
 37.b *A rabokat **meg**bilincselték.*
 38.a *Szeget ütött a láda aljába.*
 38.b ***Meg**szegelte a láda alját.*
 39.a *Péter egy üveg bort ajándékozott Jánosnak.*
 39.b *Péter megajándékozta Jánost (egy üveg borral).*
 40.a *A kenyérre vajat kent. – A kenyeret vajjal kente.*
 40.b *A kenyeret **meg**vajazta.*
 41.a *A keretet arannyal díszítették.*
 41.b *A keretet **meg**aranyozták.*

A 42–46. mondatok azt illusztrálják, hogy az alanyok minősége és az igejelentések hogyan determinálhatják az igekötő jelenlétét vagy hiányát. A 42. mondat igekötő nélküli predikátuma állapotot ír le, az élettelen gyár metonimikus értelmében lehet része a cselekvésnek (44. mondat), az igekötős változat viszont inkább ágensi alanyt kíván (46. mondat). Az alanyok tulajdonságai és az aspektusviszonyok összefüggése alaposabb vizsgálatokat igényelne.

42. *A gomba mérgez.*
 43. *A gyár mérgez.*
 44. *A gyár mérgezi a környezetét.*
 45. *?A gyár megmérgezi a környezetét.*
 46. *A gonosz varázsló megmérgezte a békát.*

*megáraz*_{1,2} *megaranyoz*_{2,3ánv} *megbéklyóz*_{1,2,3ánv} *megbélel*, *megbélyegez*_p, *megbilincsel*, *megborsoz*, *megbírságol*, *megcímez*_{1,2} *megcukroz*, *megcsapol*_p, *megcsillagoz*, *megdrótoz*, *megdúcol*, *megfaggyúz*, *megfejel*_p, *megfelez*, *megfenekel*_p, *megfoldoz*, *meggyűrűz*_{1,2,3} *meghámoz*_p *meghamvaz*, *megjegyez*_p *megjelöl*_{1,2ánv} *megjutalmaz*, *megkaróz*_p *megkopaszt*_{1,2biz} *megkoronáz*_{1,2ánv,3ánv,4ánv} *megkoszorúz*_{1,2} *megkrétáz*, *megmákoz*, *megmelleszt*_p, *megmérgez*_{1,2,3ánv} *megmételyez*_p *megnyálaz*, *megnyergel*_{1,2ánv,3ánv} *megolajoz*, *megpaprikáz*, *megpatkol*, *megpecsétel*_p, *megpermetez*, *megpipál*, *megplombál*, *megportóz*, *megsarkal*, *megsarkantyúz*, *megskalpol*, *megsóz*_{1,2} *megspékél*_{1,2} *megstoppol*, *megszámoz*, *megszappanoz*_{1,2} *megszárnyaz*, *megszegel*, *megszegez*, *megszoroz*, *megtalpal*, *meztizedel*_{1,2ánv} *megterhel*_{1,2,3,4,5ánv} *megtrágyáz*, *megtűz*_p *meztűzdel*_{1,2,3,4ánv} *megvajaz*_{1,2} *megvérez*, *megvasal*_{1,2,3} *megvizez*_{1,2} *megvizesít*, *megvonalaz*, *megzaboláz*_p, *mezgálogol*_{1,2ánv} *megzsíroz*_{1,2,3} *megvörösceruáz* (kb. 70 ige)

4.4.5. Teljesítményinchoatívumok₅: módjellelű cselekvések célhoz érésével létrejött állapotok kifejezése. Az alapigék itt már egyértelműen cselekvési módokat (*mos*, *műt*, *fésül*, *mér*) jelölnek. Az igekötősek által okozott új állapotokat az adott események megtörténte előtti és utáni helyzet különbségével azonosíthatjuk (*megméréndzkedett* = a megméréndzkedés előtti és utáni állapot eltérése), valamint a tárgyokban bekövetkezett változással (*a földet megboronálták: a föld meg van*

/ *meg lett boronálva*). A jelentéseik és a fő vonzataik korrelációja, kölcsönös viszonya alapján négy alcsoportosulásra bontottam őket. Az a)-ban az alanyok és a tárgyak zömében a cselekvések ráhatottjai (*János megmérte a macskáját; megnyírta a barátját*), a kiemeltké útvonáljellegűek. Olvasatomban a tárgyak kimérő vagy útvonalszerepének előfeltétele az, hogy az állapotváltozásaik vonatkozathatók, vagyis egyedítettek (névelősek) legyenek. *A kormány válaszlépéseket fontolt* mondat predikátuma nem tükrözhet a tárgyában végbement állapotváltozást, mivel annak nincs referenciája. Ezzel szemben *A kormány megfontolta a válaszlépéseket* mondat arról tudósít, hogy a szituációban azonosítható válaszlépések megfontolási folyamaton mentek át, „meg lettek fontolva”. Ritkán, de előfordul, hogy az igekötő az alapige szemantikusabb vonzatait sematikus tárgyra cseréli: az *Anna gratulált Jánosnak* mondatban a részeshatározó tölti be a helyként is felfogható határoló szerepét, míg az *Anna meggratulálta Jánost* mondat ugyanezt a személyt ráhatottá teszi. Ilyenek még: *megajándékoz, megéljenez, megigenel, megtapsol*₁. A tárgy más szerkezetek helyébe is léphet hasonló módon: *fellebbezett az ítélet ellen – megfellebbezte az ítéletet; szavaztatott a közönséggel – megszavaztatta a közönséget*. Hangsúlyozom, hogy megegyező aspektusú konstrukciókról van szó, ezért szoktuk (jobb híján) a nyelvérzékünkre hivatkozva „nyomatékosabbnak” ítélni az igekötős változatot.

*megágyaz*_{1,2}, *megadjusztál*_{1,2,3'}, *megborotvál*₁, *megborotválnak*,
*megcsapol*_{1,2,3,6'}, *megfej*₁, *megfellebbez*, *megfésül*₁, *megfésülködik*,
megfontol, *megfürdik*₁, *megfürösz*_{1,2,3'}, *meggratulál*, *meghallgat*_{1,2,3'},
*megkefél*_{1,2}, *megkenekedik*, *meglocsól*_{1,2,3'}, *megmángorol*_{1,2}, *megmasszíroz*,
megmatol, *megmázsál*, *megmér*_{1,2,3átv'}, *megmérézkedik*, *megmértkezik*,
megmos, *megmosakodik*, *megmosdat*₁, *megmosdik*, *megmosolyog*,
*megmunkál*₂, *megműt*, *megművel*, *megnéz*_{1,2,3átv,4átv,5átv'}, *megnyír*,
megnyiratkozik, *megnyúz*_{1,2átv'}, *megolvas*_{1,2}, *megoperál*₁, *megpróbál*₂,
*megrendez*_{1,2}, *megreszkíroz*, *megsarcol*_{1,2átv'}, *megsikál*, *megstilizál*,
megstoppol, *megsúrol*_{1,2}, *megszámol*, *megszavaztat*_{1,2}, *megszámlál*,
megszemlél, *megszervezkezik*, *megszerveződik*, *megtakarít*_{3nép'},
*megtáncoltat*_{1,2}, *megtapaszt*₁, *megtöröl*, *megtörülködik*, *megtraktál*,
*megújráz*_{1,2}, *megünnepel*_{1,2}, *megvet*₁, *megvizsgál* (kb. 60 ige)

A b) típus igéi inkrementális témájú tárgyakat vonzanak. Erről a tárgyfajtaról akkor beszél a szakirodalom, ha a cselekvés az idő előrehaladtával egyenes arányban közeledik a végponthoz, ez pedig (Tenny terminológiájával) a kimérés egyik módja: *a gazda megboronálta/megszántotta a földjét*. Külön kell említenem az evést, ivást kifejező igéket. É. Kiss idézi Dowty azon észrevételét, hogy osztoznak a keletkezést és létrehozást jelölő igék azon tulajdonságán, hogy igekötő nélkül és határozatlan névelős tárggyal (vagy számjelzős tárggyal, teszem hozzá) is teljesítményértékűek: *János két almát evett*. Ebbe a jelentéskörbe tartoznak a *reggelizik, tízórai*zik, *ebédel, uzsonnázik, vacsorázik*, amely alakok metonimikus képzések eredményei (A CSELEKVÉS IDEJE/CÉLJA A CSELEKVÉS HELYETT). Éppen azért, mert a szótövük tartalmazza az evési tevékenység elérendő célját, nem kívánnak

grammatikai tárgyat maguk mellé. Ha mégis, az pragmatikai implikaturával bír (47–49. mondatok).

47. *Megebédeltem.*

48. *?Megebédeltem a húst, a salátát és a süteményt.*

49. *Megebédeltem a tegnapi húst = 'ebédre ettem meg, nem uzsonnára vagy vacsorára'.*

*megboronál, megdarál, megebédel, megebédezik, megemészt*_{1,2átv,3átv,4átv,5,6'}
*megesz*_{1,2,3átv,4átv,5átv'} *megeszik*_{1,2átv,3'} *megesztergál, megesztergályoz,*
*megetet*_{1,2,3'} *megétet*_{2'} *megfarag*_{1,2'} *megfésül*_{2,3átv'} *megfogsol, megforraszt,*
*megfoszt*_{1'} *megfőz*_{1'} *meggyúr*_{2'} *meghánt*_{1,2,3,4,5'} *meghageszt, meghengerel*_{1,2'}
*meghengerez, megiszik*_{1,2,3'} *megitat*_{1,2,3'} *megjár*_{1,2,3,4,6átv'} *megjárt*_{4nép'}
*megjártat*_{4átv,rég'} *megkapál, megköszöri*_{1,2'} *megmetsz*_{1,2,3,4'} *megnyes*_{1,2átv'}
*megöntöz*_{1,2'} *megőröl*_{1,2,3átv'} *megreggelizik, megreszel*_{1,2,3átv'} *megrostál*_{1,2átv'}
*megsarabol, megszánt, megszítál, megsző*_{1,2'} *megszűr*_{1,2átv,3átv'} *megtárcsáz*_{2'}
*meztép*_{2,3'} *meztílol, meztöm*_{1,2'} *meguzsonnál, meguzsonnázik, megvacsorál,*
*megvacsorázik megvarr*_{2,3'} *megvasal*_{4'} *megzabál*_{1,2} (kb. 50 ige)

A c) tömörülésben az alapigék bomlást, szétesést vagy ennek ellentettjét, egyesülést jelenítenek meg (*bont-köt*). Minthogy jelentésükben van mozgáselem is, megjósolható, hogy a sematikus *meg-* funkcióját átvehetik más igekötők, így a bomlás kategóriában a részben grammatikalizálódott *el-* (ilyenkor a *meg-* az állapotváltozás kisebb fokát jelöli: *megvágta a kezét – elvágta a kezét; megrágt a kötelet – elrágt a kötelet*), továbbá a szemantikusabb *szét-, össze-* igekötők, valamint a *ketté*. Az elegyedést, elegyítést leíró igékkel az *el-* és *össze-* töltenek be hasonló funkciót: *megkeverte a hozzávalókat – elkeverte/összekeverte a hozzávalókat*. Fazakas kognitív magyarázata szerint ezekben az „egység létrehozására utaló kifejezések”-ben arról van szó, hogy valami bekerül valamibe, és az M és S komponensei összekeverednek (2015: 215). Értelmezésével csak részben tudok egyetérteni, ugyanis a bekerülés mozzanata elmaradhat, és egyszerűen a rész helyett az egész elvet követve a leves egészére történő ráhatást kódol az ige: *Anna megkeverte a levest*. A szemantikai csoporthoz rendelhető igék alacsony száma, a szinonimák közötti választási lehetőség (*meg/össze/elkever*) egyértelműen a megvisszaszorulását jelzi.

*megbomlik*_{1'} *megbont*_{1,2,3'} *megelegyedik, megfér*_{1,2,3átv'} *megfejt*_{1,2'} *megfog*_{11,1'}
*meggyűlik*_{1,2,3,4'} *megkavar, megkever, megkeveredik, megköt*_{1,1,2,3,5,6,11,2,3,4,5átv,6átv'}
*megmetél, megold*_{1'} *megoldoz, megoszlik*_{1'} *megoszt*_{1,2,3'} *megosztozik,*
*megosztozkodik, meghasad*_{1,2'} *megrág*_{1'} *megragad*_{1'} *megragaszt*_{1'}
*megszaggat*_{1,2,3'} *megszakít*_{1,2nép'} *megszel, megszorul*_{2,3,4'} *meztép*_{1,4'}
*meztörlődik, meztér*_{11,1'} *meztör*_{1,2'} *meztörrik*_{1,2,3'} *meztűr*_{2'} *meztűközik,*
*meztűödik*_{1'} *meztűg*_{1,2} (kb. 40 ige)

4.4.6. Teljesítményinchoatívumok₆: a paciensekre irányuló fizikai, lelki ráhatások kifejezése. Az alábbi két szemantikai alcsoportot alapigéik viselkedése miatt különítettem el az előző csoporttól. Az a) tagjai a paciensekre irányuló fizikai hatások célba érését (ha nem tűnne szenvtelennek a megfogalmazás, megvert állapotba kerülését), valamint a 'lopás' jelentéskörbe tartozó cselekvések megvalósulását jelölik. Közös jegyük, hogy találunk köztük az alcsoportok szemantikai arculatát megadó, az adott eseményt cselekvésként, tehát igekötő nélkül is tükröző formákat (kövérrrel szedettek: *ver*; *agyabugyál*, *lop*, *rabol* stb.), de túlsúlyban vannak a csak igekötővel létező, metaforikus vagy metonimikus származékok. Ez utóbbi jegynek betudhatóan az alig tucatnyi cselekvéssel szemben a végpontot profiláló teljesítményigék egyre bővülő körét kínálja fel a lexikon, vagyis az történik, hogy egy cselekvéshez számos teljesítményt tudunk rendelni: *veri a gyereket* → *megveri/megnadrágolja/megfenekeli/megpakolja, megmángorolja a gyereket; dézsmálják a termést – megdezsmálják, meglovasítják, megfűjják a termést.*

A helyváltoztatás mozzanatát magukba foglaló tövek (*lő*, *rúg*, *köp*, *üt*) – ahogy ezt megszoktuk – igekötő nélkül is képesek állapotváltozás jelölésére (*a lábába lőtt/rúgott – meglötte/megrúgta a lábát; a kezére ütött – megütötte a kezét*), de a lativusi szerkezetek tárgyassá válásával keletkeztek a *megrohan*, *megszáll*, *megtámad*, *meglop* is: *a várba rohant – megrohanta a várat; az ellenségre támadt – megtámadta az ellenséget; pénzt lopott a szomszédjától → meglopta a szomszédját.* A szomorú valóságot követő nyelvi változás, hogy az Értelmező szótár anyaggyűjtése idején (60-as, 70-es évek) a *megerőszakol* igének nem volt ebben a jelentésben igekötőtlen cselekvésváltozata, ma ellenben az internet adatai azt bizonyítják, hogy terjedőben van a duratív-iteratív értelmű igekötő nélküli *nőket erőszakolnak*.

megadjusztál₄, megagyabugyál, megbicskáz, megborotvál₂, megbotoz, megcirógat₂, megcsapol₄, megcsiklandoz₂, megdezsmál₁, megdönget₂, megerőszakol, megfej_{2átv}, megfenekel_{2átv,ritk,tréf}, megfenyít, megfoszt₂, megfűj₃, megkardlapoz, megkaróz₂, meghámoz_{2átv,3átv}, meghánt_{5átv}, meghány_{3táj}, meghusángol, meghúz_{1p}, megkefél_{3átv,4átv,5átv}, megkésel, megken_{4átv}, megkínoz, megkontyol, megkopaszt_{3átv}, megkorbácsol, megköp, megkövez₂, meglop_{1,2átv}, meglovasít, meglő_{1,2}, megmángorol₂, megmelleszt_{2átv}, megmosdat_{2átv}, megnadrágol, megnyakal, megostoroz₁, megostromol_{1,2átv}, megpakol₃, megpofoz, megpuhit_{3átv}, megrabol_{1,2átv,3átv}, megrajzol₃, megrak_{4átv}, megrohan_{1,2}, megrohamoz_{1,2,3}, megrúg, megsimogat₃, megsörétez, megszáll_{1,2,3,4}, megtámad_{1,2átv,3átv,4,6átv}, megtép₃, megtépáz₁, megtol₂, megugrat_{2átv}, megüt_{1,2,3,4}, megvámol_{3átv}, megvág_{4átv}, megver_{1,2átv,3átv,4átv} (kb. 60ige)

A b) alcsoportba a pozitív és negatív pszichológiai ráhatásokat jelölő alakokat helyeztem. Ezek abban térnek el a szemelfaktívumok és eredmények aspektuális jegyeit hordozó (jóval nagyobb számú) pszichológiai igéktől, hogy vannak önálló, nemegyszer duratív-iteratív jegyű alapigéik (*gyötri*, *csalja a férjét*), ezért a *meg-* igekötővel az egyszerűség mozzanata is előtérbe kerülhet bennük: *dorgálta a gyermekét – megdorgálta a gyermekét.* A kiemelt két szóról: a *megint* töve lehet

lativus ragos szintagma része, de ennek jelentése távol áll az igekötős igétől: *az igazgató nyugalomra intette a feleket – az igazgató megintette a helyettesét. A ró-megró, büntet-megbüntet „igepárok” a szemantikusabb és sematikus kifejezési mód lehetőségét ajánlják fel: a terhére róttá, hogy – megróttá; elzárásra büntették – megbüntették. A megviccel az instrumentális ragos bővítményt változtatja át teljes ráhatássá: viccelt a társával – megviccelte a társát.*

megbiztat₁, megbüntet, megbukik_{1,2,3,4,5,6}, megbuktat_{1,2}, megcsal, megcsodál_{1,2}, megcsúfol₂, megdicsér, megdicsőít, megdorgál, megengesztel, megengesztelődik, megféd, megfegyvelmez, megfőz_{3áv}, meggyúr_{3áv,4áv}, meggyanúsít, meggyötör, meghurít_{új1,2}, megihlet, megint, megkísért_{1,2}, megkritizál, megostoroz_{2áv}, megpirongat, megró, megrágalmaz, megszapul, megszid, megszorongat_{3áv}, megréfál, megviccel, megvádol, megvallat, megszarol (kb. 30 ige)

4.4.7. Teljesítményrezultatívumok. A csoport igéinek külön tárgyalását két jegyük indokolja: egyfelől tárgyaik az adott cselekvéseknek nem ráhatottjai, hanem eredményei, másfelől az igekötő nélküli ige + határozatlan névelős vagy számjelzős (kulminációs) tárgy együttese (ebben a szörendben) ugyancsak a szóban forgó tárgy létrejöttét jelöli a predikátum idejétől függően múltban vagy jövőben; 50–51. mondatok). Ez utóbbi tény véleményem szerint – a magyar nyelvben regisztrálható előfordulásukhoz képest – túlzott figyelmet kap a szakirodalomban. A korpuszomban mindössze 25 eredménytárgyat vonzó alapigét találtam, ami a száz tagból is álló egyéb csoportokhoz képest a jelenség atipikus voltáról árulkodik. Ezen az arányon nem változtat lényegesen az a tény sem, hogy léteznek olyan teljesítményszintagmában álló igekötő nélküli igék, amelyeknek nincs igekötős változatuk: *hajlított egy lovat; hajtogatott egy hajót.* (A hangsúlyos ige és a névelőtlen tárgy alkotta szintagmáról [főztem ebédet] Kiefer 2006: 53–5).

50. *Anna rajzolt egy kört.*

51. *A kertész ásott két árkot.*

megás_{1,2}, megcsinál_{1,2,4}, megdagaszt₁, megépít_{1,2áv}, megépül_{1,2}, megfest_{1,2}, megfon_{1,2}, megformál, megfőz₂, meggyúr₁, meghúz₂, megír_{1,2,3,4}, megköt₄, megminióz, megrajzol_{1,2áv,3}, megrendez, megsüt₁, megszerkeszt_{1,2,3,4}, megszervez₁, megsző₁, megszövegez, megtervez_{1,2}, megtesz_{1,2}, megtojik, megvarr₁ (kb. 25 ige)

Az eredménytárgy mellett itt említek meg egy sajátos tárgyfajta, az úgynevezett utótárgyat. Kiefer szerint Wacha (1978: 39) terminusa, amelyen olyan tárgyakat ért, amelyek léteztek a cselekvések előtt is, de hozzáférhetővé, jelenlevővé az ige által válnak. Az eredménytárggyal rokonítja az őket, hogy igekötő nélkül is teljesítményértékű szituációkat írnak le: *autót nyert, nyert egy autót, ő nyerte az autót.* Az igekötős igét tartalmazó predikátumok megjelenését ebből következően valójában pragmatikai tényezők befolyásolják: akkor élünk velük, ha a beszélők

előtt ismert (határozott névelős) tárgyakra vonatkoztatjuk őket: *autót nyert – megnyerte az autót; cipőt vásárolt magának – megvásárolta a cipőt magának*. Kiefer megjegyzi, hogy az utótárgy meghatározott tartalmú igékkel fordul elő (2006: 53). A listáját még a következő meg- igekötős igékkel egészítem ki: *megajánl*_{1,2}, *meghoz*_{1,2,3,4,5,6,7}, *megkap*_{1,6}, *meglátszik*_{1,2,3,4,5,6,7}, *megnyer*_{1,2}, *megmutat*_{1,2,3,4}, *megörököl*, *megrendel*_{1,2}, *megvesz*_{1,2,3,4,5,6,7}, *megvív*_{1,2}, *megvált*₁, *megvásárol*_{1,2,4,5,6,7}.

4.4.7.1. Teljesítményrezultatívumok kulminációs és céltárgyi határolóval.

J. Soltész Katalinnál az eredményigék között, a perfekció egyik mellékárnyalataként említve találunk hasonló alakokat (1959: 42), amelyek olyan tárgyi, alanyi határolókkal állnak, amelyek az igében foglalt cselekvések számjelzővel megadott maximalizált vagy pontos határértékét adják meg (52–55. mondatok). Attól függetlenül, hogy megemlíti-e a szótár, avagy sem, az előző alcsoport összes igéje megjelenhet ezzel a tárgyfajttal: *megépít három házat is egy év alatt*. Sajátos, hogy míg az igekötőtlen alapigék a kulminációs tárgyakkal eredményeket írnak le, az igekötős változataik ugyanezzel a tárgyfajttal (a megfelelő szituációs tényezők fennállásánál) telítődhetnek a most taglalt a jelentéssel (53.a, 53.b mondatok).

Ugyancsak a megadott útvonalhatárok elérésének kontextustól függő elemei adják a mozgásigés predikátumok pragmatikai implikaturáját. A *János 1000 métert futott* mondatban az igekötő nélküli ige a tárggyal egyszerű teljesítményszerkezetet alkot, a *János megfutja/megfutotta az 1000 métert* különbözőképpen értelmezhető: lehet, hogy az alanytól ez a teljesítmény különlegességnek számít, vagy maga a táv megtétele nehéz stb. Valószínűsíthető, hogy a meg- effajta használata a mozgásigékkel ritkul, már csak azért is, mert a végig határozószóval helyettesíthető. Szintén kevés az -ért célhatározót tárgyi vonzattá változtató meg-es teljesítményigék száma: *Hosszú éveig koplalt a házáért* → *megkoplalta a házat*. Érdekességként említem, hogy a *megbőjtöl* útvonal- és célértelmű tárggyal egyaránt előfordul: *megbőjtölte a vasárnapot; megbőjtölte a ruhát*.

52. *Ezen a földön megterem 6 mázsa búza.*
- 53.a *Anna két ruhát varrt.*
- 53.b *Anna megvarr két ruhát is, ha kell (egy nap alatt).*
54. *Ez a huzal meglesz vagy 5 méter.*
55. *Megítélték neki a kért pénzt (annyi ítétek neki, amennyit kért).*

*megajánl*_{1,2}, *megbír*₁, *megbőjtöl*_{1,2}, *megcsinál*_{3,4,5,6,7}, *megbűnhődik*₁, *megdolgoz*₁, *megdolgozik*, *megél*_{5,6,7}, *megér*_{1,2}, *megér*_{1,2}, *megérdemel*_{1,2,3}, *megérdemel*, *megfut*_{1,2,3,4,5,6,7}, *meggazdálkodik*, *meggyászol*_{1,2,3,4,5,6,7}, *meggyalogol*, *meghalad*, *megharcol*₂, *meghoz*_{4,5,6,7}, *megítél*_{2,3}, *megkap*_{2,3,4,5,6,7,8,9}, *megkér*₃, *megkeres*_{1,2,3,4,5}, *megkerít*, *megkoplal*, *megkoplaltat*, *megkuporgat*, *meglehet*₄, *meglép*_{2,3,4,5}, *meglesz*₅, *megspórol*_{1,2}, *megszámít*, *megsz szenved*_{1,2,3,4}, *megszerez*_{1,2}, *megszolgál*_{1,2}, *megtapasztal*_{1,2}, *megterem*₂, *megtermel*_{1,2}, *megtesz*₃, *megugrik*₂, *megúszik*₁, *megvan*₆, *megvezekel* (kb. 45 ige)

4.4.8. Teljesítményigék sikeres megvalósulással. Ebben a kis családban az alapige tartalmával összefüggő szemantikai-pragmatikai határolókat feltételeztek. A tárgy már csak azért sem tölthet be ilyen szerepet velük, mert a leggyakoribb vonzatuk a *-val, -vel* instrumentalis-sociativus rag. A világról való tudásunk alapján a harc célja a győzelem, a magyarázaté a megvilágosítás, a menekülése az életben maradás, a vár védelmének annak megmaradása, a keresése a megtalálás stb., magyarán e teljesítmények időhatárát a sikeres lezárulásuk szabja meg. J. Soltész szintén hasonlóképpen érvel (1959: 44), de ő eredményességként definiálja a nála az enyémmel jóval szélesebb jelentéskört. Hasznos adalék a csoport jelentéséhez, hogy az ÉrtSz. még ismeri a *meggyőz* 'elbíró' jelentését (*meggyőzött a borral / meggyőzte a bort*), illetve a *legyőz* igével szinonim használatát: *megyőzte az ellenséget*.

megakadályoz, megalkuszik, megáll^{11,4,5áv,6áv,rég'}, *megárt*^{1,2'}, *megbékít*^{1,2,3'},
megbékül^{1,2'}, *megbeszél*^{1,2'}, *megcáfol, megdolgoz*², *megharcol*¹,
megbarátkozik^{1,2áv}, *megbirkózik*^{1,2'}, *megbűnhődik*², *megfejt*^{1,2áv}, *megfelel*^{1,2áv},
megfigyel^{1,2,3'}, *megfog*^{5áv,6ritk'}, *meggyőz*^{2rég,3rég'}, *meghódít, megismerkedik*^{1,2'},
megkeres^{1,2,3,4'}, *megküzd*^{1,2áv}, *meglapul*^{1,2'}, *meglovagol, megmagyaráz*^{1,2,3'},
megmenekül^{1,2,3,4'}, *megmenekszik, megment*^{1,2,3,4'}, *megmérkőzik*^{1,2áv},
*megmunkál*¹, *megnevel*^{1,2'}, *megoltalmaz, megövi, megőríz*^{1,2áv}, *megreguláz,*
megszökik^{1,2,3'}, *megszökiet, megtanít*^{1,2áv,3áv}, *megtanul*^{1,2áv,3'}, *megtermel*¹,
*megül*², *megtanácskozik, megtart*^{1,9,10rég'}, *megtartóztat*^{1,2rég,közl'}, *megterem*¹,
*megugrat*³, *megválaszol, megválogat*¹, *megvan*³, *megvéd*^{1,2,3,4'}, *megvédelmez,*
megverekedik^{1,2'}, *megvigasztal, megvigasztalódik, megvív*^{1,2,3} (kb. 60 ige)

4.4.9. Beszédaktusigék, performatívumok mint meg- igekötős teljesítmények. Mindenekelőtt az alpontban szereplő két fogalmat tisztázom: a beszédaktusigék egy-egy beszélői szándék (köszönlet, gratuláció, elutasítás, kérés stb.) kifejezői, a performatívumok pedig jelen idő, egyes szám első személyű megnyilatkozások, amelyeknek kimondása egyben a szóban forgó aktus elvégzését is jelenti: *megkérlek, megparancsolom, megígérem, megköszönöm, megfogadom*. Mivel a *meg*-es beszédaktusigék, performatívumok túlnyomó többsége a kommunikáció különféle módozataihoz köthető, és csak az aláhúzottak utalnak más beszédselekedetekre, előbb az úgynevezett kommunikációs igékkel foglalkozom. Igekötős változataik gazdag, nehezen sémába foglalható viselkedést mutatnak. Minden kommunikációs igére igaz viszont É. Kiss azon észrevétele (2004), hogy gyakran tárgyi mellékmondatban jelennek meg (56. mondat). A velük szemantikailag kompatibilis tárgyak többek között lehetnek útvonaljellegűek (*történet, film, mese*), illetve utótárgyak, mégpedig a címzettnek szóló állítások, üzenetek, de állhatnak eredménytárgyakkal is. Az útvonal tárgyfajta *el*- igekötős igéket kíván (*elmesélte a mű tartalmát, elmesélte, mi történt vele, elénekelt a dalt*), a többi pedig *meg*- igekötős igékkel (is) állhat.

megemlít, megenged^{1,2'}, *megérdeklődik, megfogad*³, *megígér, megkér*¹,
megkérde, megkérdez^{1,2'}, *megköszön*^{1,2'}, *megköszönt, megkövetel*^{1,2'}

*megmond*_{1,2,4}, *megparancsol*, *megrendel*_{1,2}, *megsúg*_{1,2}, *megtilt*, *megtudakol*,
*megüzen*_{1,2}, *megvall*_{2,3}.

Alapigéik, mivel jelentésük tartalmaz 'létrehozás' mozzanatot, névelőtlen tárgygyal is teljesítményértékűek: *mondott valamit; igazat mondott; szerelmet vallott*. Ezzel megegyezően viselkedhetnek a lativusi ragos szintagmáik: *egy kis szíves-ségre kérlek*. Az igekötős változatok által leírt szituációk összetevőik jegyeitől függően eltérő pragmatikai jelentést hordoznak: a *megmond*, *megüzen* feltételezi a dativus raggal jelölt címzettet (57. mondat), Az 59. mondat predikátuma szintén többletjelentéssel bír az igekötő nélküli, eredményértékű 58.-kal szemben: 'többek között, a mondottakhoz hozzáfűzve' említ valamit. A *megérdeklődik* és a *megtudakol* akár az előző tömörülés tagjai is lehetnek, mivel magukba foglalják a sikeres megvalósulás mozzanatát (60–61. mondatok).

Leírásuk nehézségét csak tetézi, hogy nagy részük performatívumként is használatos. Performatívumi megjelenésük aspektuális megítélése az angolszász szakirodalomban az angolban megkövetelt egyszerű jelen idő (present simple) miatt került a figyelem középpontjába. Langacker, aki a szemléleti aspektus szintjén perfektiivnek tartja őket a mondás = tett megfeleléssel okolja meg az időbeli nézőpont elmaradását.

56. *János mondta, hogy eljön.*
57. *Anna megmondta/megüzente a hírt (a barátjának).*
58. *János említette, hogy eljön.*
59. *János megemlítette, hogy eljön.*
60. *Érdeklődött, hogy mikor indul a vonat (, de nem tudta meg.)*
61. *Megérdeklődte, hogy mikor indul a vonat.*

Mínt hogy a beszélő végrehajtja a cselekvést, és feltett szándéka, hogy annak megfelelően cselekedjen, nincs szüksége arra, hogy végigkövesse a saját tette be-következtét, egyszerűen megcselekszi az aktust, amelyet meg szándékozik cselekedni: „Since the speaker performs the action described, and necessarily intends to do so, he does not have to observe its occurrence in order to identify it. He simply performs the action he intends to perform” (Langacker 2008: 159). A magyar nyelvben az időrendszerünk egyszerűsége miatt ez a probléma közvetve, az igekötő meglétével, illetve hiányával összefüggésben merül fel, és ellentmondani látszik Langacker véleményének. Az *ígérem, hogy* formula mellett (amely megfelel a Langacker által leírtaknak) ugyanis létezik a *megígérem, hogy* is. Ha mindkettő magában foglalja a célhoz érést, az ígéret megtételét, azaz teljesítmények, mi a különbség köztük, tehetjük fel kérdést. Mint ismeretes, a magyarban – a sláv nyelvekhez hasonlóan – az igekötő jövőbeli célhoz érést feltételez: *megcsinálom* = 'a közeli vagy távoli jövőben véghezviszem a cselekvést'. Ebből a tényből kiindulva az igekötős performatívumok magukba foglalhatják a beszélőnek a saját tette-hez való viszonyulását, mégpedig kétféleképpen is. Krékits József Koschmiederre támaszkodva a retrospektív (jelenből a múltba) szemlélet megnyilvánulását látja az igekötős változatokban: „a performatív cselekvés ideje jobbról balra realizáló-

dik, vagyis a jelenből a múltba irányul” (2006: 36), mivel a performatív cselekvés a jelenben kezdődik, és ott is végződik, a jelen és múlt határán. Bizonyítékul a héber presens perfectumot idézi Debrunnertől: „Das Hebräische kennt [...] ein präsentisches Perfektum sehr wohl in Wendungen wie *ich schwöre hiermit, ich segne hiermit*” (Krékits 2006: 37). Az *ich schwöre hiermit* fordítása ’megesküdtem’, *ich segne hiermit* ’megáldottam’, amely alakokkal a magyar *Köszöntem* megnyilatkozást tudnám párhuzamba állítani. Ennek ellenére a másik magyarázatot, jelesül azt, hogy az igekötős performatívumok a prospektív (jelenből a jövőbe irányuló) látásmód megnyilvánulásai, tipikusabbnak és az igeidőrendszerünkbe inkább belesimulónak gondolom. Ne feledjük, a performatívumok kevés kivételtől eltekintve a partnernek szóló cselekedetek, tehát hallgatóorientáltak. Végpontjuk középpontba állítása, profilálása a partnernek is szóló üzenet: ’csinálok és be is fejezem az éppen végzett verbális cselekedetet’.

4.4.10. Iteratív cselekvés → egyszeri vagy többszöri teljesítményátváltások.

Az iteratív cselekvéseket, történéseket tükröző alapigék morfológiai jellemzőiket tekintve kétfélek: az inherens iteratív igékben nincs jelölője az ismétlődésnek (*csíp, csóvál, fúj, harap, karmol, mar, szúr, ugat*), a szerkezetileg motivált hosszabbaknál ellenben valamelyik gyakorító képző utal a szóban forgó tartalomra (*ráncigál, tapogat, pörget*). A kétféle típus mindegyikének lehet meg- igekötős előfordulása, és kétféle jelentéssel gazdagíthatják az alapigét: megragadhatják az ismétlődő cselekvéssor egy elemét: *A kutya harap; A kutya megharapta a gyereket; A kutya csóválja a farkát; A kutya megcsóválta a farkát*. De többszöri, egymás következő mozzanatokra is bonthatják a duratív cselekvéssort: *megropogatja a csontjaimat, megörgette az ablakot*.

megbizerget, megbombáz_{1,2}, megbolygat_{1,2}, megborsószik, megcibál, megcirógat₁, megcsavar₁, megcsiklandoz₁, megcsillogtat_{1,2}, megcsíp_{1,2}, megcsóvál, megdobál, meglobogtat, megdögönyöz, megdönget, megdömöcköl_{1,2}, megdörzsöl_{1,2}, megemelget, megfacsar, megfogdos, megforgat, megfricskáz_{1,2}, megfröcsköl, meggyomroz, meghajigál, meghány-vet, megharap_{1,2ánv}, meghempereg, meghordoz, meghurcol₁, meghúz_{1,2,3,4}, megigazgat_{1,2}, megigazít_{1,2,3}, meingat₁, meginog₁, megismétlődik, megismétel_{1,2ánv,3ritk}, megizlel, megkacagtat, megkapar, megkerget_{1,2}, megkever_{1,2,4,5}, megkarcol, megkarmol, megkocogtat, megkongat, megkopogat_{1,2}, megkóstol, meglenget, megkötöz_{1,2,3ánv}, meglóbál, meglóbáz, meglobogtat, megmar_{1,2}, megmorog, megmotoz, megmozgat_{1,2,3}, megmutogat, megnyaggat, megnyal, megnyaldos, megnyírbál_{1,2ánv}, megnyom_{1,2,3}, megnyomkod, megnyomorgat, megöklöz, megölel, megölelget, megpaskol, megpenget, megpiszkál_{1,2ánv}, megpödör, megpörget_{1,2,3}, megpumpol, megráncigál, megrángat_{1,2}, megráz, megrázkódik_{1,2}, megrázkódtat₁, megremeg₁, megreszket_{1,2}, megropogat_{1,2,3ánv}, megsimogat_{1,2}, megsirat_{1,2ánv}, megsodor, megsuhogtat, megsürget_{1,2}, megszagol_{1,2}, megszimatol, megszorít_{1,2,3}, megszorongat_{1,2}, megszúr₁, megszurkál, megtapogat, megtapos_{1,2}, megtipor_{1,2}, megtépáz₁, megugat,

*megvakar*_{1,2,3'}, *megválogat*_p, *megvereget*, *megvonaglik*, *megzavar*_{2,3,4'}
mezörget (kb. 100 ige)

4.5. Állapotjelölő meg-es igék. Vitathatatlan tény, hogy az igekötős igék pillanatnyi eseményeket, végpontos eredményeket vagy teljesítményeket írnak le. Ennek ellenére találhatunk köztük (ha kis százalékban is) állapottartalmúakat. Az alábbi igék időkomponensében +duratív, +statikus, –telikus jegyeket fedezhetünk fel, tehát állapotként viselkednek (a statikusságtesztek és az állapotok általános jellemzőiről: Németh 2012: 112–7): *megbecsül*_{1,2'}, *megelégedik*, *megelégszik*, *megér*¹_{3'}, *megfelel*_{3,átv,4átv,5átv,6átv,7átv}, *megfér*_{1,2átv,3átv'}, *meghúz*_{12'}, *meglapul*_{1,áátv}, *megegyezik*_{2nép,3,4'}, *megfelel*_{3átv,4átv,5átv,6átv,7átv}, *megszenvéd*_{3átv'}, *megvan*_{4,5'}, *megvon*₂ (15 ige).

62. *A két testvér hosszú éveken keresztül megfert egymással.*

63. *Az autó megfelel az elvárásaimnak.*

64. *Sokáig megbecsülte magát, aztán történt valami.*

Ide tartozónak gondolom azokat az aspektusértékük szerinti (igekötős) állapotigéket, amelyek azt fejezik ki, hogy az alapigében foglalt állapot fennáll, nem fordul át önmaga ellentettjébe: *a jég hátán is megél*; *Fél órán keresztül is megmaradt egy helyen*; *Öt éven keresztül megállt a saját lábán*. Ilyenek még: *megáll*_{11,1,2,7átv}, *megél*_{1,2,3,4átv}, *megreked*_{3átv}, *megül*_{1,3nép,rég,4átv,vál'}, *megtart*_{2,3,4,5'}, *megvan*₂, *megmarad*_{1,2,3,4'}

5. Összegzés. A Magyar nyelv értelmező szótárának *meg-* igekötős igéin elvégzett elemzésem – amellet, hogy funkcióinak új leírását adta – a lexikális és szemléleti aspektus megjelenésmódjához, egymáshoz való viszonyának megfogalmazásához nyújtott adalékokat. Míg a szemléleti aspektus poláris jellegű, vagyis imperfektív-perfektív ellentétpárt feltételez, a lexikai aspektusnak többféle megvalósulási módja van. Korpuszom tagjait (kb. 900 *meg-* igekötős igének 1450 jelentését) egy átmeneti, a szemelfaktívumok és az eredmények közötti típust beiktatva, el tudtam helyezni Smith taxonómiájának három kategóriájába, a szemelfaktívumok, az eredmények és a teljesítmények osztályába. Ez a tény meggyőző bizonyítékokkal szolgált ahhoz a feltételezésemhez, hogy a *meg-* igekötő leírható mint lexikai aspektus-képző. Az ige időbeliségének inherens, akár morfológiailag kódolt voltát hangsúlyozza Tolcsvai Nagy Gábor is (2017: 311).

Az egyes aspektusfajtákat az eltérő figyelemirányítás nyelvi megtestesüléseként írtam le. A *meg-*es szemelfaktívumok, valamint az eredményigék főként igekötős változatban léteznek. Az előbbieknél egyáltalán nem érvényesek sem az imperfektív, sem a progresszív aspektusba történő átváltás műveletei (**éppen döbbsentem meg*), az eredményeknél is ritkának tekinthető a beszélői nézőpont megjelenése: *éppen érkezünk meg*, *amikor ők elindultak*. Ezen okokból a szemléleti aspektusképzésen kívül eső lexikai aspektusoknak tekintem őket. Csak annak alátámasztására, hogy nem perifériális jelenségről van szó: a két tömörülés kb. 450 igét számlál, és ehhez akár odahelyezhetnénk a 4.3.6. alcsoport 70 körüli tagját is (ezek alapigéi igekötő nélkül is perfektív eredményszintagmába építhetők), így több mint 500 igét kapunk. A tény, hogy a *meg-*es igék legalább egy-

harmadára nem alkalmazható az imperfektív-perfektív oppozíció, a szemléleti aspektus részlegességére utal a nyelvünkben.

De nem a hiányára és nem arra, hogy a beszélőnek minden esetben le kell mondania arról, hogy az általa választott nézőpontból láttassa az eseményeket. Ez a cselekvések mellett a dolgozatom tárgyát képező teljesítményigék családjának (a 4.4. családok kb. 850 igéjének) köszönhető. A teljesítmények ezzel egyidejűleg azt a szótárírásban is kulminálódó problémát vetik fel, hogy mikor beszélhetünk új lexémákról az esetükben, és mikor van szó ugyanannak az igének aspektuális alakváltozatáról.

A *meg-* szemantikai kiüresedésével együtt járó szintaktikai egyszerűsödésből adódóan a *meg-*es igék legfeljebb kétagú VP-szerkezetbe épülnek bele. Ez a sematizációs folyamat majdnem végpontjáig jutott, amit az is alátámaszt, hogy a tárgyi szintagma ritkábban cserélhető fel szemantikusabb határozóragosra (kivétel: 4.3.6. alcsoport). A teljességre törekvő elemzés a szintaktikai jegyek tekintetében is pontosította, módosította az eddigi munkák megállapításait: így meglehetősen szűkre szabta az igekötő nélküli ige + határozatlan névelős eredménytárgyas szintagmák (*rajzolt egy almát*) hatókörét. Az időbeli határolók (felfogásban telikussá tevő elemek) típusait viszont kiszélesítette: a szintaktikaiak (tárgy, dativusi és instrumentalis rag) mellett el tudtam különíteni morfológiai, szemantikai-pragmatikai határolókat is. Az új határolófajták az eddig gondoltaknál kevesebb csoportban tették fontossá a tárgy kimérő funkcióját. A nagy korpusz ugyanakkor az igekötős igék és a tárgy minőségének egy fontos összefüggését még nyomatékosabbá tette: az igekötős ige által megadott állapotváltozásnak referenciával kell rendelkeznie, vagyis az érintettjének, az alanynak vagy a tárgynak egyedítettnek (névelősnek) kell lennie. Ez alól a szabály alól a létezés, megsemmisítés jelentésmozzanatát hordó igecsoportok vonják ki magukat, mivel a nem egyedített entitások megjelenése a világban, illetve eltűnése onnan szintén új állapotot eredményez: *gyermek született – lovakat öltek*.

A *meg-* igekötős igék állományának segítségével reményeim szerint kellő mennyiségű adat segítségével tudtam igazolni aspektusmeghatározó szerepüket a lexikonban. Hogy a többi, irányjelentését még őrző igekötő milyen arányban vesz részt egyes aspektusfajták jelölésében, további részletes kutatásokat igényel.

SZAKIRODALOM

- ÉrtSz. *A magyar nyelv értelmező szótára*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémiai Kiadó, 1979.
- É. Kiss Katalin 2004. Egy igekötő-elmélet vázlata. *Magyar Nyelv* 100: 15–42.
- Fazakas Emese 2015. *A magyar igekötőrendszer változása a 15. századtól napjainkig hét térvizony szemantikai struktúrájának alapján*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- Jászay László 2008. A páros ige képzésének és lexikai azonosságának összefüggése. In: Krékits József – Jászay László: *Szláv igeaspektus*. Akadémiai Kiadó Budapest. 191–217.
- J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők (Meg, El, Ki, Be, Fel, Le)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Krékits József 2006. *Fel szólító performatív beszédaktusok*. Akadémiai Kiadó, Budapest

- Langacker, Ronald W. 2008. Perfective and imperfective verbs. In: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford, New York, 147–60.
- Németh Boglárka 2012. Az állapotok kategóriája és a statikusságtesztek. In: *Az aspektus a magyar nyelvben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 112–117.
- Szabadi Béla 1966. Az igekötők jelentésmódosító szerepének néhány szótári kérdése. In: Országh László (szerk.): *Szótártani tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 215–25.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Az ige jelentése. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 310–52.
- Zsilka János 1966. *A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer* (Tárgyas mondat szerkezetek). Nyelvtudományi Értekezések 53. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Wacha Balázs 1978. *Az igés-szerkezeti aspektus kategóriája a magyar nyelvben*. Bölcsészdoktori értekezés. ELTE, Budapest.

Szili Katalin
egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem

SUMMARY

Szili, Katalin

A new approach to the functions of the Hungarian preverb *meg-*, part two (*meg-* as a prefix of lexical aspect)

The paper continues the description of aspectual functions of the preverb *meg-* that was started in the first part. The relevant groups of achievement and accomplishment verbs are presented. A detailed description of peculiarities of their use is given, the distinction between lexical and viewpoint aspect is commented on, the range of elements encoding telicity is extended and classified, and the difficulties of lexical presentation of verb pairs referring to activity vs. accomplishment are listed.

Keywords: lexical aspect, viewpoint aspect, achievements, accomplishments, telicity markers